

Skyldig till skuld. En europeisk resa i Nazitysklands skugga

Presentation av Henrik Arnstad av sin bok i ABF-huset 15 september 2010.

Författaren, journalisten och historikern Henrik Arnstad hade inspirerats till den aktuella boken av sitt elvaåriga arbete med biografien över Sveriges utrikesminister under kriget, Christian Günther, "Christian Günther, spelaren" som kom härom året. Han hade då mottagit starka protester från det officiella Finland mot den skildring av Finlands agerande under kriget och framför allt dess samgående med Tyskland under fälttåget mot Sovjet, "Operation Barbarossa" som var andra världskrigets största militära operation. Finnarna ville ge en annan bild av sin insats under kriget – men alla finska historiker utom en gav honom rätt, berättade han.

Hans genomgående tema var sedan just den bild av kriget som Tysklands allierade utvecklat, oftast direkt efter kriget och som syftar till att förklara – eller bortförklara – samarbetet med nazisterna. Det vill säga att rentvå det egna landet från skuld. Det enda land som på allvar försökt göra upp med sitt förflutna och som förbehållslöst accepterat sin skuld är Tyskland, framhöll han, men detta har inte skett varesig i Danmark, Österrike eller Italien.

Andra världskriget skildras i Väst som en etisk saga där godheten besegrar ondskan och sedan blir allting bättre än det tidigare var, sade han med referens till historikern Peter Englund. Och historievetenskapens mål var just att avtäcka denna historieskrivning som en del av ett nationellt identitetsskapande. Nationerna tillkom ju i sin nuvarande form främst på 1800-talet och nationalismen var från början snarast en vänsteridé: i stället för lojalitet med en feodalherre var man nu lojal med det geografiska område som man kom ifrån.

Den, framför allt västeuropeiska, önskan om ett deltagande på rätt sida under andra världskriget kom sig, enligt Arnstad av det faktum att det i själva verket var Sovjetunionen och röda armén som räddade Europa undan nazismen. Denna historieskrivning är svårsmält för Europa – mycket lättare då att acceptera att det var amerikanarnas förtjänst genom landstigningen i Normandie, Operation Overlord, i stället för en av världens "vidrigaste diktaturer", som Arnstad sade. Storbritannien kunde med rätta vara stolt över sitt ensamma motstånd mot Hitler 1940-41, men någon motståndsrörelse fanns knappt i Danmark och inte heller i Norge – Danmark accepterade ju de tyska trupperna och var formellt inte ens ockuperat under kriget, sade han.

När man ska förklara sin undfallenhet heter det i regel "vi hade inget val" men i själva verket ville man liera sig med stormakten Tyskland som man trodde skulle vinna kriget, menade han. Detta gällde Finland som drömde om ett Storfinland som nu äntligen skulle få tillräckligt med lebensraum och etablera sig som norra Europas stormakt, genom att återta de områden som man förlorat till Sovjet under vinterkriget, och det gällde Italien som drömde om ett återuppståndet romerskt imperium. Finland var den enda demokratin som frivilligt sällade sig till axelmakterna – Mussolinis term för samarbetet Berlin-Rom och senare även Japan – och skälet var förstås förlusterna under vinterkriget. Ledare för detta Storfinland, Finlands egen führer var Gustaf Mannheimer, härförare på den vita sidan i inbördeskriget mellan röda och vita i Finland och känd bl a för de fruktansvärda koncentrationsläger framför allt för kvinnor och barn som han upprättade i erövrade områden under vinterkriget. Där mördades i själva verket tusentals människor, inte genom nackskott utan genom fruktansvärda umbäranden, kyla, svält och slavarbete. Männerna skickades som krigsfångar till Sovjet och drabbades av 30 procents dödlighet, nästan lika högt som bland krigsfångar i Nazityskland. Det är inte svårt att spåra rasistiskt tankegods bakom denna behandling, menade Arnstad, men man gjorde halt vid rena folk mordet. Inga förintelsläger inrättades i de lierade staterna; i Grekland förekom dock mobila gaskamrar, alltså bussar där man stuvade in folk och sedan satte på gasen. Finland ställde också upp med s k Einsatz-grupper, som hjälpte tyskarna vid speciella utrotningssuppdrag (jfr Christopher Brownings "Ordinary men" om en insatsstyrka i Polen). I Italien bistod polisen tyskarna när det gällde att spåra och gripa judar och många lägervakter var italienare. Arnstad hade uppfunnit en term för detta, nämligen "bidrag till Förintelsen" vid sidan av de tidigare förövre, bystanders och offer.

Den finska anslutningen till Tyskland 1941 väckte en enorm uppståndelse i Sverige där samhällseliten ville se en tysk seger och hoppades att Sverige skulle gå samma väg som Finland. Man ville göra upp med "judebolsjevismen" och målet var att Sovjetryssland skulle försvinna. Att åstadkomma detta skulle bara ta några veckor.

Men det gick inte så, fortsatte Arnstad. Årsskiftet 1942-43 vände krigslyckan efter ryssarnas seger vid Stalingrad och 1944 var drömmen om Storfinland död. 1945 tog kriget slut efter att ryssarnas erövrade Berlin. Den bästa boken om det tidiga efterkrigsskedet har skrivits av Stig Dagerman i "Tysk höst", menade han.

Han kom sedan in på den sk historiestriden i Tyskland där den ena skolan vill att man skulle "glömma Hitler" och gå vidare men också gärna tillbaka i tiden till kejsartiden och Weimarrepubliken. Den andra skolan, med Jürgen Habermas i spetsen, vill tvärtom att man ska bearbeta vad som skedde under nazismen. Detta är den stora skillnaden mot länder som Italien, Japan osv som endast önskar "glömma" eller rent av förnekar samarbetet med tyskarna. Även i USA finns en historieförfälskning eller i varje fall försköning där man inte låtsas om att det ju faktiskt var Hitler som förklarade USA krig, detta för att stötta Japan som amerikanerna slogs mot vid Pearl Harbour.

För sina beska sanningar har Arnstad, särskilt när det gäller Finland, fått utstå angrepp som "stalinist", "mamas pojke", "verklighetsfrämmande böge", "kommunist" m m – att han som rikssvensk vågat ge sig på ämnet har tagits särskilt illa upp av det officiella Finland. Men hans uppgift som historiker var att försöka se hur historia används, underströk han. Inte för att döma barn till nazister för vad deras föräldrar gjort sig skyldiga till men för att avkräva dem ett ansvar när de talar om föräldrarna. Detta ansvar hade varken drottning Silvia eller kungen tagit när de förringat sin fars respektive sin morfars nazism, menade han. På liknande sätt försöker man fortfarande i Österrike framställa sig som oskyldigt offer för "tiden", ansåg han, och kallar sig just "Hitlers första offer" trots att fascismen var, och än idag är, stark i Österrike.

På frågan på vilket sätt Finland angripit honom svarade han att finska UD sagt att "vi vet om allt det där som du skriver om – och det är inte sant" men finska utrikesministern, som är historiker, ansåg för sin del att hans beskrivning av Finlands agerande under kriget var intressant. Något håller på att hända i Finland, trodde Arnstad, öppenheten ökar, men än är det en bit kvar. Bl a är symbolen som utdelas till landets krigsveteraner ett hakkors – det bör inte vara reserverat för Nazityskland, resonerar man.

Arnstad ansåg att den tyska historiestriden var sund, den hade öppnat upp för en debatt som var mera frispråkig och orädd än i något annat land – han uppskattade att den tyska kulturen inte var lika konsensusinriktad som den svenska. På senare tid har det även varit möjligt att tala om de våldtäkter av tyska kvinnor som begicks av den segrande röda armén och man har kunnat diskutera motståndsmäns död under de allierades bombningar av t ex Dresden. Bilden av vad som skedde kompliceras och utvecklas ständigt.

Frågan restes om tyskarna hade kunnat göra motstånd mot Hitler och här svarade Arnstad obetingat ja. Se, vad som hände när Hitler ville utrota psykiskt sjuka och utvecklingsstörda. Då protesterade folk och då backade han omedelbart. Samma sak när han ville angripa katolikerna. Hade man protesterat tillräckligt mot judeförföljelserna hade de också kunnat hejdas, var innebörden av hans ord: en diktator är mycket mera beroende av sin legitimitet än en demokratiskt vald ledare som kan ersättas vid nästa val, sade han.

Kerstin Vinterhed